

профессионально важных качеств необходимых для успешной деятельности практического психолога. Источников - 11.

Ключевые слова: аутентичность, личность, практический психолог, профессиональные качества.

Fedan O.V.

Features authentic practical psychology: Theoretical Analysis

The article considers the problem of the effective work of the psychologist-consultant in the context of its authenticity. We presented and analyzed the list of professionally important qualities necessary for the success of the practical psychologist. Sources - 11.

Key words: authenticity, personality, practical psychologist, professional quality.

Федан Олена Вікторівна – молодший науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

УДК 159.923

Гришина Т.А.

ОСОБИСТІСНІ ПРОЯВИ ЕКОСВІДОМОСТІ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ У КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНИХ СТАНІВ І ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено результати теоретичного аналізу проблеми особистісного прояву екосвідомості та етапи формування екологічної спрямованості особистості.

Ключові слова: екологічна спрямованість, екологічна свідомість, екологічна культура, екологічне мислення, економативна поведінка, особистість, особистісні стани і властивості, компоненти структури свідомості.

Постановка проблеми. Входження України до Європейської співдружності передбачає процес корінних змін в екологічному вихованні особистості, реформ в державній екологічній політиці, адже сформована екологічна свідомість та екологічна спрямованість громадян говорить про високий рівень розвитку держави. Дослідження екологічної спрямованості та екосвідомості допоможе знайти більш дієві шляхи впливу екологічної освіти і виховання, на особистість підрастаючого покоління. Її рівень повинен відповідати сучасному стану взаємодії природи та суспільства, а саме постійно збільшуватись.

Доречно зазначити, що людина є складною, самоорганізованою, саморегульованою системою, функціонування якої значною мірою залежить від її взаємодії із зовнішнім середовищем

Аналіз стану розробленої проблеми. Проблему особистісного прояву екосвідомості та етапів формування екологічної спрямованості особистості досліджувало багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, Л. Назарець, І. Заленський, М. Клименко, А. Львовичкіна, Е. Гарусова, Б. Плясковського, Ф. Гісмадова, Д. Кавтарадзе, О. Салтовського, С. Соболева, В. Скребець та ін. обґрунтовуючи значущість формування екосвідомості особистості у життєдіяльності людини, оцінюють рівень екологічної спрямованості, більш за все, звертаючи

увагу на досягнутий рівень освіти та життєвий рівень особистості.

Мета статті: проаналізувати погляди сучасних вчених на значущість формування екологічної свідомості та екологічної спрямованості особистості екоцентричного типу і саме тому виникла необхідність детально зупинитися на особистісних проявах та етапах формування екологічної спрямованості особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічна психологія в сенсі її гармонійного розвитку покликана вивчати екологічну свідомість та спрямованість особистості, а також передбачати задоволення численних зростаючих матеріальних і духовних потреб. Цей мотив є основним рушієм розвитку цивілізації, і саме від прагнення людини нерозсудливо задовольняти свої потреби, найбільше потерпає навколишнє середовище. Така суперечність неодмінно мусить бути подолана, оскільки особистість повинна розвиватися в сприятливих умовах, а людський розвиток у гармонії з природою є неодмінною умовою цивілізаційного поступу. Сучасні вчені, оцінюють рівень екологічної спрямованості, більш за все, звертаючи увагу на досягнутий рівень освіти та життєвий рівень особистості.

Як зазначають І. Заленський та М. Клименко, людина не є пасивною, цілком залежною від зовнішнього середовища істотою. Завдяки своїй унікальній тілісно-душевній організації вона спромоглася піднятися над світом тварин, стала суспільною особистістю, здатною планомірно і цілеспрямовано діяти, змінюючи навколишній світ, своє життя, його матеріальних, духовних і культурних реалей. Крім того, людина здатна відокремлювати значуще, ціннісне від корисного, доцільного, функціонального, що збагачує особливим змістом її життя і форми взаємодії з довкіллям [2].

На думку науковців, створення людиною реалей свого матеріального буття, утвердження духовних цінностей відбулося у процесі і завдяки пізнанню, використанню нею природних закономірностей, тому людські творіння значною мірою повторюють витвори природи. Усе глибше пізнаючи її закономірності, використовуючи її потенціал задля своїх цілей, людина не завжди діяла виважено, завдавала шкоду довкіллю і собі. Навчати людину усвідомлювати себе невід'ємним елементом природного світу, враховувати і раціонально, без негативних наслідків, використовувати його закономірності і взаємозалежності покликана галузь екологічної науки- екологічна психологія [2, с. 8-9].

Як стверджують науковці, формування екологічної свідомості та екологічної спрямованості екоцентричного типу є одним із важливих завдань освіти тому, що свідомість визначає поведінку людини, її діяльність, екологічну культуру, що в свою чергу приведе до належного рівня розвитку нашої країни.

Саме тому виникла необхідність детально зупинитися на структурних компонентах свідомості та психологічних особливостях екологічної спрямованості особистості. Екологічна спрямованість тісно переплітається з поняттям "екологічна свідомість" особистості й реалізується в еконормативній поведінці, яка дуже часто розглядається як синонімічне поняттю екологічної спрямованості або як базовий структурний елемент останньої.

Екологічна свідомість має **трикомпонентну структуру:**

1) **когнітивний компонент** – психічне відображення природного, соціального, штучного та внутрішнього середовища;

2) **емотивний компонент** – ставлення до цього середовища;

3) **конативний (поведінковий) компонент** – саморефлексія та саморегуляція в оточуючому середовищі (стратегії та технології взаємодії).

Кожного разу та в кожному випадку конкретно, саморефлексія та саморегуляція породжується окремо, складається особисте ставлення людини до довкілля. Саме ця якість змінює ставлення людини до довкілля, за умови будь-якої дії: педагогічної, психологічної, інформаційної.

Ми не тільки надаємо свідомості екологічного змісту, а й фокусуємо на ньому увагу. Свідомість, як і мислення, може визначатись змістом і спрямованістю домінуючих відносин людини до дійсності. Отже, екологічна свідомість є складовою більш ширшого поняття – екологічної спрямованості особистості.

У психологічній літературі існує чимало визначень екологічної свідомості та підходів до трактувань її сутності. Так, В. Скребець розглядає цей непростий феномен як “категорію людської свідомості, інтенційовану (змістовно спрямовану) екологічними сенсами” [6, с. 66].

Саме компліцитність, як називає В. Скребець, є однією з найважливіших ознак, завдяки якій свідомість і стає екологічною. Компліцитність, визначаючись суб’єктивно-екологічною спрямованістю, “формує основу для прийняття рішень, вчинків, окремих дій і діяльності в цілому щодо екологічної дійсності” на відміну від імпліцитності (визначається прихованістю змісту) та експліцитності (виявляється в програмах, концепціях, наукових матеріалах тощо) [6, с. 52]. На думку науковця, саме така якість повинна розвиватися в навчальному процесі та на виробництві.

Свідомість характеризується активністю та інтенціональністю, тобто спрямованістю на предмет. Як зазначає А. Львовичкіна [3; 3], категорія свідомості у психологічній науці визначається вищим рівнем психічної саморегуляції та відображення, властивий лише людині. Отже, екологічна психологія вивчає психічне відображення (усвідомлення) людиною природного, штучного та соціального середовища, і предметом вивчення у цьому випадку є екологічна свідомість.

Розгорнуту характеристику екологічній свідомості на основі аналізу літературних джерел, зокрема праць Е. Гарусова, Б. Пляковського, Ф. Гісматова, Д. Кавтарадзе, О. Салтовського, дає С. Соболева [7, с. 188]. Дослідниця зауважує, що досить часто екологічну свідомість визначають “як усвідомлення людиною загострення екологічної ситуації та негативних наслідків розвитку екологічної кризи; вміння та звичку діяти стосовно природи так, щоб не порушувати зв’язків і колообіг природного середовища...” та наводить авторські тлумачення понять. Щодо екологічної компетентності, то висловлюється думка, що поняття структурно майже тотожне екологічній культурі. Відмінність полягає лише в тому, що екологічна культура застосовується як для характеристики окремої особистості, так і суспільства загалом, тоді як компетентність має особистісне спрямування і для характеристики суспільства не застосовується [8, с. 10].

Екологічну свідомість розглядають В. Медведєв, А. Алдашева, як один із базових елементів світогляду особистості та визначають її як “... сформовану у вигляді понятійного апарату систему ставлення людини до її зв’язків із зовнішнім світом, до можливостей і наслідків зміни цих зв’язків в інтересах людини або людства, а також поширення існуючих концепцій і уявлень, що мають соціальну природу, на явища і об’єкти природи і на їх взаємні зв’язки з людиною” [5, с. 6].

Екологічна свідомість реалізується через розум, мотиви, почуття, інтереси, позиції, вчинки, дії і діяльність. Екологічна свідомість формує свої цінності, що відображають подвійність людини як суб’єкта, що протиставляє себе природі, і як суб’єкта, що є нерозривною частиною цієї природи на основі індивідуального і суспільного досвіду у вигляді думок, знань, концепцій тощо. У просторі екологічної свідомості постійно відбувається зіткнення цих цінностей, підсумки якого реалізуються в діях [5].

Екологічна спрямованість особистості характеризується здатністю усвідомлювати духовну і матеріальну цінність природи і є морально-світоглядною якістю особистості, сукупністю стійких мотивів та намірів, що орієнтують особистість в екологічно опосередкованому плані тощо.

Екологічна свідомість спрямована не тільки на людину, а й на навколишнє середовище. Спрямованість екологічної свідомості особистості формується на основі досвіду взаємодії з об’єктами і явищами природи, випадкового, повсякденного або здобутого як вирішення наукового завдання. Особливим, незалежним елементом свідомості є естетика екологічної свідомості. Саме це розуміння екологічної свідомості наближає її до трактування екологічної

спрямованості особистості [5, с. 26].

Перш за все, екологічна спрямованість особистості, формується завдяки стимулюванню екологічного мислення. Мислення як психічний процес характеризується узагальненим та опосередкованим відображенням дійсності і загалом виражається в пізнавальній діяльності індивіда. На наш погляд, специфіка екологічного мислення, полягає саме у тому, що індивід мислить категоріями, за допомогою яких будується система “індивід – середовище”, відображається взаємодія та взаємозв’язок індивіда і середовища (природного, штучного, соціального). Екологічне мислення також вимагає такої інтелектуальної діяльності, завдяки якій прийняття потрібного рішення можливе лише за умов виходу за межі заданих проблемою вимог у сфері: “біля”, “навколо”, “у зв’язку”, “з приводу” та ін. До категорій екологічного мислення можна віднести такі категорії, як “своє / чуже”, “корисне / шкідливе”, “свідоме / несвідоме”, “економне / витратне” та інші.

Розвиток екологічного мислення стане більш ефективним, якщо базуватиметься на сучасних наукових знаннях та теоретичних уявленнях. За допомогою комплексних, інтегрованих, міждисциплінарних та інших наук можливо формувати, розвивати та вдосконалювати навички екологічного мислення. Такі науковці як Г. Акопов та О. Чердимова вважають, що екологічна свідомість включає й інші психічні процеси, такі як: екологічна увага, яка тісно пов’язана з екологічною перцепцією (відчуття, сприймання) та екологічним мисленням (уява, мовлення); екологічна пам’ять, яка, у свою чергу, пов’язана з екологічним афектом (емоції, почуття) та екологічною волею (мотивація, дія) [5, с. 106].

Вищезазначеними вченими було також запропоновано функціональну структуру екологічної свідомості, яка має такі компоненти: екологічне цілепокладання; екологічне знання; екологічне планування; екологічне програмування; екологічне прогнозування; екологічне ставлення; екологічне самоусвідомлення; екологічна оцінка; екологічна самооцінка; екологічний контроль.

Отже, перш за все, для успішної реалізації екологічної діяльності необхідно створити умови для масового формування екоцентричного типу свідомості. Як зазначає С. Дерябо, “...екоцентричний тип свідомості являє собою кардинальну зміну образу світу, яку можна, мабуть, порівняти з тим переворотом у свідомості, що був здійснений Коперником зміною геоцентричної моделі сонячної системи на геліоцентричну. Як тоді Земля втратила статус центру всесвіту і його зайняло Сонце, так і тепер людина повинна відмовитися від уявлення про себе як про “центр” природи, світу, а це місце повинен зайняти принцип екологічної цілеспрямованості, “екологічний імператив” [1, с. 46].

Процес формування екологічної особистості складається з трьох етапів. На першому – відбувається її лабілізація, в результаті якої людина починає переконуватися в неадекватності своїх об’єктно-прагматичних стратегій екологічної поведінки, сприймати їх як значущий особистий неуспіх, виникає бажання подолати, яке викликає готовність до засвоєння нових стратегій та відповідних технологій.

На другому – в процесі екологічної діяльності освоюються адекватні технології взаємодії з природними об’єктами. На третьому етапі в результаті суб’єктифікації, природні об’єкти починають осмислюватися і сприйматися як рівноправні партнери у взаємодії. Людина відчуває себе частиною природи і перестає сприймати себе відокремлено від неї [1, с. 153].

Особливості екоцентричної екологічної свідомості дослідниками передані таким чином:

1) гармонійний розвиток людини і природи – вища цінність. Природне визнається спочатку самоцінним, яке має право на існування “просто так”, незалежно від корисності або марності і навіть шкідливості для людини. Людина – не власник природи, а один із членів природного співтовариства;

2) відмова від ієрархічної картини світу. Людина не володіє якимись особливими

привілеями лише тому, що вона має розум, навпаки, її інтелект накладає на неї додаткові обов'язки щодо навколишньої природи. Світ людей не протиставлено світу природи, вони обидва є елементами єдиної системи;

3) потреба людини – максимальне задоволення, так і потреба всього природного співтовариства – мета взаємодії людини з природою. Вплив на природу змінюється взаємодією;

4) характер взаємодії з природою визначається свого роду “екологічним імперативом”: правильно і дозволено тільки те, що не порушує існуючу в природі екологічну рівновагу;

5) природа і все природне сприймається як повноправний суб'єкт у взаємодії з людиною;

6) на взаємодію між людьми, так і на взаємодію зі світом природи однаково поширюються етичні норми і правила;

7) розвиток природи і людини мислиться як процес коеволюції, взаємовигідної єдності;

8) діяльність з охорони природи продиктована необхідністю зберегти природу заради неї самої.

Таким чином, можливо дійти до висновку про те, що екоцентричний тип екологічної свідомості – це система уявлень про світ, для якої характерні: орієнтованість на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини і природи, сприйняття природних об'єктів як повноправних суб'єктів, партнерів у взаємодії з людиною, баланс прагматичної і непрагматичної взаємодії з природою [1; 30].

Висновки і перспективи подальших розробок. Досліджуючи екологічну свідомість та екологічну спрямованість, зауважимо, що необхідність психологічного дослідження цієї проблеми зумовлено потребою формування екологічно орієнтованої особистості. Психологічні аспекти формування екологічної спрямованості стосуються її структури, яка наскрізно пронизує цілісну особистість.

Отже, екологізація свідомості неможлива без знань про особливості формування компонентів екологічної свідомості, без знань про взаємозв'язки між психологічними особливостями екологічної спрямованості особистості та екоосвідомістю. Ці знання дадуть нам можливість впливати на всі її підструктури з метою формування екологічної свідомості та зміни її як цілісного утворення.

Література

1. Деркач Л.М. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх психологів / Л.М. Деркач, П.Я. Мінка. К. Наука – С. 11–17.
2. Зеленський І.І. Екологія людини: підручник / І.І. Зеленський, М.О. Клименко. – К. Видавничий центр „Академія”, 2005. – 288 с.
3. Львовочкіна А.М. Екологічна психологія / А.М. Львовочкіна. – К.: Міленіум, 2003. – 120 с.
4. Львовочкіна А.М. Екологічна психологія у постчорнобильську епоху: навч. посіб. / А.М. Львовочкіна. – К., 2003. – 174 с.
5. Медведєв В.И. Экологическое сознание: учеб. пособ. / В.И. Медведєв, А.А. Алдашева. – [2-е изд., доп.]. – М.: Логос, 2001. – 384 с.
6. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи: монографія / В.О. Скребець. – К.: Слово, 2004. – 439 с.
7. Соболева С.М. Формування екологічної свідомості студентів фінансово-економічних спеціальностей у процесі екологічної підготовки / С.М. Соболева. // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – №2. – С. 88.
8. Формування екологічної компетентності школярів : наук-метод. посіб. / [Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 64.

Транслітерація

1. Derkach L.M. Teoretiko-metodologichni zasady profesijnoї pidgotovki majbutnih psihologiv / L.M. Derkach, P.YA. Minka. K. Nauka – S. 11–17.
2. Zelens'kij I.I. Ekologiya lyudini: pidruchnik / I.I. Zelens'kij, M.O. Klimenko. – K. Vidavnichij centr „Akademiya”, 2005. – 288 s.
3. L'ovochkina A.M. Ekologichna psihologiya / A.M. L'ovochkina. – K.: Milenium, 2003. – 120 s.
4. L'ovochkina A.M. Ekologichna psihologiya u postchornobil's'ku epohu: navch. posib. / A.M. L'ovochkina. – K., 2003. – 174 c.
5. Medvedev V.I. EHkologicheskoe soznanie: ucheb. posob. / V.I. Medvedev, A.A. Aldasheva. – [2-e izd., dop.]. – M.: Logos, 2001. – 384 s.
6. Skrebec' V.O. Ekologichna psihologiya u viddalenihi naslidkah ekotekhnogennoї katastrofi: monografiya / V.O. Skrebec'. – K.: Slovo, 2004. – 439 s.
7. Soboleva S.M. Formuvannya ekologichnoї svidomosti studentiv finansovo-ekonomichnih special'nostej u procesi ekologichnoї pidgotovki / S.M. Soboleva. // Visnik Zaporiz'kogo nacional'nogo universitetu. – 2009. – №2. – S. 88.
8. Formuvannya ekologichnoї kompetentnosti shkol'yariv : nauk-metod. posib./ [N.A. Pustovit, O.L. Prucakova, ta in.]. – K.: Pedagogichna dumka, 2008. – S. 64.

Гришина Т.А.

ЛИЧНОСТНЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ ЭКОСОЗНАНИЯ И ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ ЛИЧНОСТНЫХ СОСТОЯНИЙ И СВОЙСТВ ЛИЧНОСТИ

В статье представлены результаты теоретического анализа проблемы личностного проявления экосознания и формирования экологической направленности личности.

Ключевые слова: экологическая направленность, экологическое сознание, экологическая культура, экологическое мышление, эконормативна поведение, личность, личностные состояния и свойства, структурные компоненты сознания, психологических особенностях формирования экологической направленности.

Gryshyna T.A.

PERSONAL MANIFESTATIONS OF ALSOTANA AND THE FORMATION OF ECOLOGICAL ORIENTATION IN THE CONTEXT OF THE PERSONAL CONDITIONS AND PROPERTIES OF THE PERSONALITY

The paper presents the results of a theoretical analysis of the problem of personal manifestation ekosvidomosti stages of formation and ecological orientation of the individual.

Key words: environmental orientation, environmental consciousness, ecological culture, ecological thinking, ekonormatyvna behavior, personality, personal estates and properties, components of the structure of consciousness.

Гришина Т.А. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, Класичний приватний університет, Запоріжжя.